

RADYKALNY KONWENCJONALIZM – epistemologiczne stanowisko sformułowane i bronione przez K. Ajdukiewicza, wg którego obraz świata zależy od wybranej aparatury pojęciowej.

ZAŁOŻENIA TEORII. Koncepcja r. k. została sformułowana przez K. Ajdukiewicza w pracy *Obraz świata i aparatura pojęciowa*. Opiera się w niej na fundamencie dyrektywnej teorii znaczenia, którą także sformułował.

Konwencjonalizm w ujęciu Ajdukiewicza stanowi uogólnienie i zradykalizowanie też konwencjonalizmu „zwykłego”, tj. Poincaré’owskiego. Konwencjonalizm tradycyjny głosi, że istnieją problemy, których nie da się rozstrzygnąć przez apel do doświadczenia, jeśli uprzednio nie wprowadzi się pewnych konwencji terminologicznych. Uznawanie zdań jest więc efektem dwóch czynników: doświadczenia i konwencji. Radykalizm Ajdukiewicza wyraża się w tezie, że wszystkie twierdzenia składające się na nasz obraz rzeczywistości nie są jednoznacznie wyznaczone przez dane doświadczenia, lecz zależą – przynajmniej częściowo – od wyboru aparatury pojęciowej.

Aparatura pojęciowa, wg Ajdukiewicza, to układ znaczeń wyrażen w językach zamkniętych i spójnych (języki takie są idealizacją języków faktycznie istniejących). Pojęcie języka zamkniętego jest zrelatywizowane do pojęcia języka otwartego. Język jest otwarty, gdy można dołączyć do niego nowe wyrażenia, wchodzące ze starymi w nowe związki znaczeniowe. Język jest spójny, jeśli nie posiada części wzajemnie izolowanych, czyli gdy każde jego 2 wyrażenia są ze sobą bezpośrednio lub pośrednio powiązane znaczeniowo. W języku zamkniętym i spójnym nie można zmienić znaczenia żadnego z wyrażen bez jednoczesnej zmiany znaczenia wszystkich wyrażen pozostałych. W takim języku można jednoznacznie określić wszystkie obowiązujące w nim dyrektywy znaczeniowe. Ajdukiewicz wyróżnił (bez pretensji do kompletności) 3 rodzaje dyrektyw znaczeniowych: aksjomatyczne, dedukcyjne i empiryczne. Dyrektywy aksjomatyczne domagają się uznania pewnych zdań bezwarunkowo, jako aksjomatów danego języka; dyrektywy dedukcyjne domagają się uznania pewnych zdań na podstawie uznania innych zdań; dyrektywy empiryczne domagają się uznania pewnych zdań na podstawie określonych danych doświadczalnych.

Znaczenie jakiegoś wyrażenia może być określone tylko przez jednoznaczne ustalenie związków znaczeniowych z wszystkimi innymi wyrażeniami, z którymi dane wyrażenie występuje w dyrektywach znaczeniowych. Aby dwa wyrażenia były na siebie wzajemnie przekładalne (miały to samo znaczenie) muszą w dyrektywach występować w takich samych związkach znaczeniowych z innymi wyrażeniami. Ponieważ w języku spójnym wszystkie wyrażenia występują we wzajemnych związkach znaczeniowych, dwa wyrażenia mają to samo znaczenie, jeśli wszystkie wyrażenia jednego języka mają swoje równoznaczniki w drugim języku. Z drugiej strony, jeśli dla jakiegoś wyrażenia z jednego języka nie ma w drugim języku wyrażenia o tym samym znaczeniu, to w językach tych nie ma żadnych wyrażen o identycznych znaczeniach. Dotyczy to języków zamkniętych, tj. takich, do których nie można dołączyć żadnego wyrażenia o nowym znaczeniu bez zmiany znaczeń starych wyrażen, chyba że otrzyma się język niespójny.

POSTULOWANY OBRAZ ŚWIATA. Przedstawiona w języku zamkniętym i spójnym pojęciowa wizja świata zależy od tego, w jakie znaczenia zostały wyposażone wyrażenia tego języka (zbiór zdań uznanych na mocy reguł znaczeniowych zależy od tego, jakie są te reguły). Nie oznacza to, że dane empiryczne nie mają żadnego wpływu na obraz świata, lecz że znaczenie tych danych ujawnia się zawsze w ramach jakiejś aparatury pojęciowej.

W oparciu o taką konstrukcję języka Ajdukiewicz postawił dwie tezy skrajnego konwencjonalizmu: 1) negatywną – żadne dane doświadczenia nie zmuszają nas do uznania jakiegokolwiek sądu w sposób absolutny, tj. niezależnie od jakiejś aparatury pojęciowej; 2) pozytywną – wszystkie dane doświadczenia zmuszają nas do uznania pewnych sądów wyłącznie na gruncie jakiejś aparatury pojęciowej. Wg tezy pozytywnej, dla każdej danej doświadczenia istnieje taka aparatura pojęciowa, że występuje w niej taki sąd, którego użytkownik języka, stojący na gruncie tej aparatury, wobec tej danej doświadczenia, nie może nie uznać. Natomiast wg tezy negatywnej, dla każdej danej doświadczenia nie istnieje żaden taki sąd, który występuje na gruncie więcej niż jednej aparatury pojęciowej.

Dwie różne aparaty reprezentują odmienne pojęciowe punkty widzenia, z których ta sama rzeczywistość jawi się w różny sposób, ale zarazem – w sposób pełny. Wraz ze zmianą aparatury pojęciowej zmienia się, mimo tożsamości danych doświadczenia, obraz świata. Zmiany aparatury pojęciowej można dokonać dowolnie, stąd i zmiany obrazu świata można dokonać dowolnie.

Jako przykład różnych aparatów podał Ajdukiewicz język fizyki relatywistycznej i język fizyki newtonowskiej. W danej chwili możemy posługiwać się najwyżej jedną z nich. Można przejść na teren nowej aparatury pojęciowej, ale tylko za ceną opuszczenia starej. Musimy wybierać, w ramach jakiej aparatury chcemy badać świat.

ZASTOSOWANIE TEORII. R. k. służył Ajdukiewiczowi do tłumaczenia rewolucyjnych zmian w nauce – nauka nie rozwija się bowiem kumulatywnie, lecz skokowo. Rewolucje następują wtedy, gdy zmianie ulega aparatura pojęciowa. Jeśli na gruncie pewnej aparatury pojęciowej pojawi się konflikt polegający np. na tym, że zdanie traktowane jako zasada nauki jest sprzeczne ze zdaniem konstatającym jakiś fakt empiryczny, to można go rozwiązać przechodząc na grunt innej aparatury pojęciowej. Jednak ta nowa aparatura musi być całkowicie różna od poprzedniej, gdyż inaczej – zgodnie z twierdzeniem o relacjach między aparatami pojęciowymi – obie byłyby przekładalne, a to dałoby sprzeczność i na gruncie nowej aparatury pojęciowej. W rezultacie usunięcie konfliktu może dokonać się tylko przy pomocy przejścia na grunt innej aparatury pojęciowej, takiej, która jest nieprzekładalna na dawną.

Ajdukiewicz wyróżnił 4 tendencje ewolucyjne aparatów pojęciowych: 1) tendencja do niesprzeczności (sprzeczność wymusza zmianę aparatury pojęciowej); 2) tendencja do racjonalizacji (polega na takim wyborze aparatury pojęciowej, aby jak najwięcej problemów dało się w niej rozwiązać bez odwoływania się do danych doświadczenia); 3) tendencja do doskonalenia aparatury pojęciowej (przejawia się w przechodzeniu do języków, w których jest coraz mniej problemów zasadniczo nierozstrzygalnych); 4) tendencja do stopniowania empirycznej czułości aparatury pojęciowej (pierwszeństwo

przysługuje takim aparaturom, które ignorują jak najmniej danych doświadczenia i które na różne dane reagują w możliwie różny sposób).

ODEJŚCIE OD TEORII. W latach 40., w okresie intensywnego rozwoju semantyki, Ajdukiewicz wycofywał się stopniowo ze stanowiska radykalnego konwencjonalizmu, który – na początku lat 30. – uwiódł go „urokiem swej oryginalności i dalekosiężności światopoglądowej” (K. Ajdukiewicz, *W sprawie artykułu prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych*, w: tenże, *Język i poznanie*, Wwa 1985², II 176), przechodząc na pozycję skrajnego empiryzmu. W związku z tym krytycznie oceniał nie tylko swe dawne prace, ale też wszelkie warianty konwencjonalistycznej filozofii nauk. Radykalny konwencjonalizm zarzucił, głównie dlatego, że zaniechał posługiwania się pojęciami potrzebnymi do jego wyrażenia: pojęciem języka zamkniętego i spójnego, aparatury pojęciowej jako zbioru znaczeń jego wyrażen i obrazu świata jako zbioru jego tez.

K. Ajdukiewicz, *Das Weltbild und die Begriffsapparatur*, *Erkenntnis* 4 (1934), 259–287 (*Obraz świata i aparatura pojęciowa*, w: tenże, *Język i poznanie*, Wwa 1985, II 175–195); T. Czeżowski, *Kazimierz Ajdukiewicz*, *RuF* 22 (1963) nr 2–4, 115–124; L. Borkowski, *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)*, *SL* 16 (1965), 7–29, 18 (1966), 7–39; I. Dąbska, *Koncepcja języka w filozofii Kazimierza Ajdukiewicza*, *RuF* 24 (1965) nr 1–2, 3–9; M. Kokoszyńska, *O niektórych osiągnięciach Kazimierza Ajdukiewicza w zakresie logiki, metodologii nauk i filozofii*, *SF* 9 (1965) nr 1, 5–16; J. Vetulani, *Epistemologiczne poglądy Kazimierza Ajdukiewicza*, *RuF* 24 (1965) nr 1–2, 11–20; J. Pelc, *Semiotyka logiczna w pismach Kazimierza Ajdukiewicza*, *SF* 22 (1978) nr 8–9, 117–123; P. Brykczyński, *Semiotyka logiczna w twórczości Kazimierza Ajdukiewicza – wybrane zagadnienia*, *SSem* 9 (1979), 17–41; T. Dąbrowski, *O Kazimierzu Ajdukiewiczu*, *ZNauk* 19 (1983) z. 3, 249–255; H. Jakubiec, J. Woleński, *Ajdukiewicz a Quine*, tamże, 309–320; H. Skolimowski, *Kazimierz Ajdukiewicz – epistemologia odzwierciedlona w języku*, tamże, 277–308; J. J. Jadacki, *Semiotyka w szkole lwowsko-warszawskiej*, *RuF* 43 (1986) nr 1, 21–27; J. Woleński, *Kazimierz Ajdukiewicz jako filozof języka i poznania*, w:

Filozofia współczesna, Wwa 1990², II 92–106; A. Olech, *Język, wyrażenia i znaczenia. Semiotyka Kazimierza Ajdukiewicza*, Cz 1993; R. Wójcicki, *Ajdukiewicz. Teoria znaczenia*, Wwa 1999; T. Czarnecki, *Kazimierz Ajdukiewicz o zmianie języka*, w: *Filozofia i logika. W stronę Jana Woleńskiego*, Kr 2000, 305–313; A. Jedynek, *Kazimierz Ajdukiewicz – From Radical Conventionalism to Radical Empiricism*, w: *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*, A-NY 2001, 89–96; A. Jedynek, *Ajdukiewicz*, Wwa 2003; J. Maciaszek, *Holizm znaczeniowy Kazimierza Ajdukiewicza*, Ł 2007; J. Szczypel, *O zarzucie Alfreda Tarskiego wobec dyrektywnej teorii znaczenia Kazimierza Ajdukiewicza*, ZNauk 43 (2007) z. 3–4, 385–404; I. Zmyślony, *Kazimierza Ajdukiewicza pojęcie aparatury pojęciowej*, FN 17 (2009) nr 1, 85–105.

Bożena Czernecka-Rej